

[https://doi.org/10.31891/2307-5740-2022-304-2\(2\)-35](https://doi.org/10.31891/2307-5740-2022-304-2(2)-35)

УДК 332.3

Анатолій ПОЛТАВЕЦЬ

Державний біотехнологічний університет

<https://orcid.org/0000-0002-3310-3271>

e-mail: svr13@btu.kharkov.ua

Михайло БАГІН

Сумський національний аграрний університет

<https://orcid.org/0000-0002-0178-6194>

e-mail: bahin.m@ukr.net

ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ЗЕМЕЛЬНИХ РЕСУРСІВ ЯК ФАКТОРУ ЗРОСТАННЯ АГРАРНОГО ВИРОБНИЦТВА

Земля є основою багатства та розвитку будь-якої держави, а ефективність її використання є базою визначення рівня технологічного розвитку країни. Земельна реформа в Україні як складова економічної реформи призвела до значного погіршення стану сільськогосподарських угідь, втрати гумусу з ґрунтів, їх деградації та інших негативних наслідків, що загрожують економічній безпеці країни та породжують соціально-економічні та демографічні кризові явища, зокрема в сільській місцевості. Тому раціональне використання земельних ресурсів має велике значення для розвитку національної економіки, з ним тісно пов'язані обсяги виробництва сільськогосподарської продукції та продовольча проблема. Вказано що забезпечення раціонального та ефективного використання земельних ресурсів країни – це одне з пріоритетних завдань, яке стоїть перед державою, а дотримання загальних вимог щодо використання земельних ресурсів – це завдання, яке стоїть безпосередньо самими землекористувачами. Ефективність використання земель сільськогосподарського призначення є основним чинником, який істотно впливає на соціально-економічну ситуацію як в окремих регіонах, так і в державі в цілому. Земельні ресурси обмежені, можна сказати, що природні ресурси невідновлювані, головне завдання полягає в їх раціональному використанні, від чого залежить їх ефективність. Відповідно до стратегії економічного розвитку будь-якої країни, сільське господарство є одним із пріоритетних напрямків національної економіки. Використання земельних ресурсів повинно трактуватися не тільки як отримання прибутку, але як і система економічних, організаційних, меліоративних, агротехнічних, екологічних та інших заходів, метою яких є раціональне користування земельних ресурсів, збереження та підвищення урожайності. Враховуючи специфіку сільськогосподарської галузі найбільшої уваги заслуговує екологічна та економічна ефективність використання земель, зміст якої в цілому проявляється в основній місії суб'єкта господарювання; отримання прибутку та результативному господарюванні на угіддях, отримання сталою врожаю екологічної продукції.

Ключові слова: земельні ресурси, землекористування, сільськогосподарські угіддя, аграрні організації, економічна ефективність

Anatolii POLTAVETS

State Biotechnology University

Myhailo BAHIN

Sumy National Agrarian University

INCREASING THE EFFICIENCY OF USING LAND RESOURCES AS A FACTOR OF AGRICULTURAL PRODUCTION GROWTH

Land is the basis of the wealth and development of any state, and the efficiency of its use is the basis for determining the level of technological development of the country. The land reform in Ukraine as a component of the economic reform led to a significant deterioration of the condition of agricultural lands, loss of humus from the soil, their degradation and other negative consequences that threaten the economic security of the country and give rise to socio-economic and demographic crisis phenomena, particularly in rural areas. Therefore, the rational use of land resources is of great importance for the development of the national economy, the volume of production of agricultural products and the food problem are closely related to it. It is indicated that ensuring rational and effective use of the country's land resources is one of the priority tasks facing the state, and compliance with general requirements for the use of land resources is a task that is directly faced by the land users themselves. The efficiency of agricultural land use is the main factor that significantly affects the socio-economic situation both in individual regions and in the country as a whole. Land resources are limited, we can say that natural resources are non-renewable, the main task is their rational use, which depends on their effectiveness. According to the economic development strategy of any country, agriculture is one of the priority areas of the national economy. The use of land resources should be interpreted not only as profit-making, but also as a system of economic, organizational, reclamation, agrotechnical, environmental and other measures, the purpose of which is the rational use of land resources, preservation and increase of productivity. Taking into account the specifics of the agricultural industry, the ecological and economic efficiency of land use deserves the greatest attention, the content of which is generally manifested in the main mission of the business entity; profit and efficient land management, obtaining a sustainable harvest of ecological products.

Key words: land resources, land use, agricultural land, agrarian organizations, economic efficiency

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями

У сучасному світі конкурентоспроможність аграрних підприємств забезпечується шляхом ефективного використання наявних ресурсів, впровадження новітніх технологій та різноманітних інноваційних новинок. У ринковому середовищі впроваджують та набувають поширення нові, більш

жорсткі правила, що стосуються підвищення ефективності використання наявних ресурсів; напрямів покращення ресурсного потенціалу підприємства в цілому; зниження виробничих витрат та підвищення якості вироблених товарів та послуг [1].

Аналіз досліджень та публікацій

Проблематикою щодо ефективного використання земельних угідь займаються наступні українські вчені, а саме: Борщевський П.П., Гунченко О.В., Дадашев Б.А., Данилишин Б.М., Зінченко О.І., Коренюк П.І., Корчинська О.А., Кошкалда І.В., Макарова В.В., Макін Г.І., Семенда О.В., Ступень М.Г., Харченко Т.О. та інші

Дослідження цих науковців зробили суттєвий внесок у вивченні вказаної тематики, хоча багато теоретичних, практичних, методологічних питань є не вирішеними, у зв'язку з постійним реформуванням та змінами, тому потребують подальшого вивчення

Формулювання цілей статті

Мета статті - розглянути економічну сутність та зміст організації використання земель сільськогосподарського призначення та виокремити напрями підвищення ефективності використання земельних ресурсів

Виклад основного матеріалу

Адаптація економіки України до глобальних інтеграційних процесів вимагає розробки заходів зі збалансування галузевої структури сільськогосподарських підприємств, які сприятимуть вирішенню проблеми розвитку аграрного сектора економіки. Без комплексного аналізу сучасного стану використання ресурсів, вкрай важко знайти баланс між економічно ефективним, екологічно збалансованим та соціальноорієнтованим веденням сільськогосподарського виробництва в аграрному підприємстві [2].

Отримання високих кінцевих результатів, економічне зростання та ефективність розвитку підприємства значною мірою визначається результативністю використання наявних ресурсів, сукупність яких утворює його ресурсний потенціал [3]. Управління ресурсами як чинниками виробництва – одне з найважливіших завдань управління багатогранною діяльністю підприємства. Будучи основними джерелами і передумовами отримання необхідних благ, ресурси служать вирішенню економічних завдань

Головною передумовою та природною основою функціонування аграрного підприємства є висока ефективність використання земельних ресурсів, котрі є найважливішим чинником виробництва та завдяки родючості мають активний вплив на процес виробництва. Будучи матеріальною основою розвитку сільського господарства, неоціненим національним багатством, земля, яка представлена сільськогосподарськими угіддями, є глобальним чинником виробництва, базою для органічного поєднання інших виробничих ресурсів [4].

Завдання землекористувача має полягати в тому, щоб найбільш ефективно використовувати потенційну (природну) та ефективну родючість землі, новітні досягнення науки та техніки з метою отримання найвищої врожайності всіх культур із найменшими витратами на одиницю продукції.

У існуючих умовах функціонування сільського господарства проблема організації ефективного (з погляду суспільства, економіки, екології та ін) використання землі є однією з основних проблем сучасності. Загальні вимоги землекористування включають:

1) агротехнологічні вимоги:

- максимальна врожайність культур;
- вирощування культур за різними типами технологій;

2) екологічні вимоги - бездефіцитний баланс гумусу та поживних речовин;

3) економічні вимоги:

- нормативне використання трудових, матеріальних та фінансових ресурсів;
- збільшення обсягів виробництва всіх видів продукції;
- забезпечення відтворювальних процесів;

4) зовнішні вимоги:

- державна підтримка;
- зберігання, переробка та реалізація сільськогосподарської продукції;
- диспаритет цін.

Земля активно впливає на процес виробництва, є його найважливішим складовим елементом. Рівень ресурсного потенціалу залежить не тільки від розміру і структури сільськогосподарських угідь, але й, в значній мірі, від економічної родючості землі, яка залучається до виробничого процесу. У той же час вона вимагає особливого підходу до організації її використання, оскільки маючи обмежені розміри, є предметом конкуренції різних галузей господарського комплексу [5].

Основною складовою ресурсного потенціалу аграрних підприємств є земля, яка сприяє процесу виробництва матеріальних благ, необхідних для життя людей та розвитку суспільства. Саме тому діяльність

аграрного підприємства має бути спрямована на ефективне поєднання систем економічних та екологічних заходів, спрямованих на раціональне використання, охорону та відтворення ресурсів.

Україна володіє значним і високоякісним потенціалом земельних ресурсів, який в останні роки зменшує свою віддачу та втрачає свої якісні природні властивості. Наявність і різноманітність природних ресурсів збільшує можливості держави і допомагає займати відповідне місце серед інших країн світу. Україна посідає шосте місце серед країн планети з найбільшим земельним резервом та перше місце у рейтингу співвідношення орних земель до загальної площі країни. (рис 1)

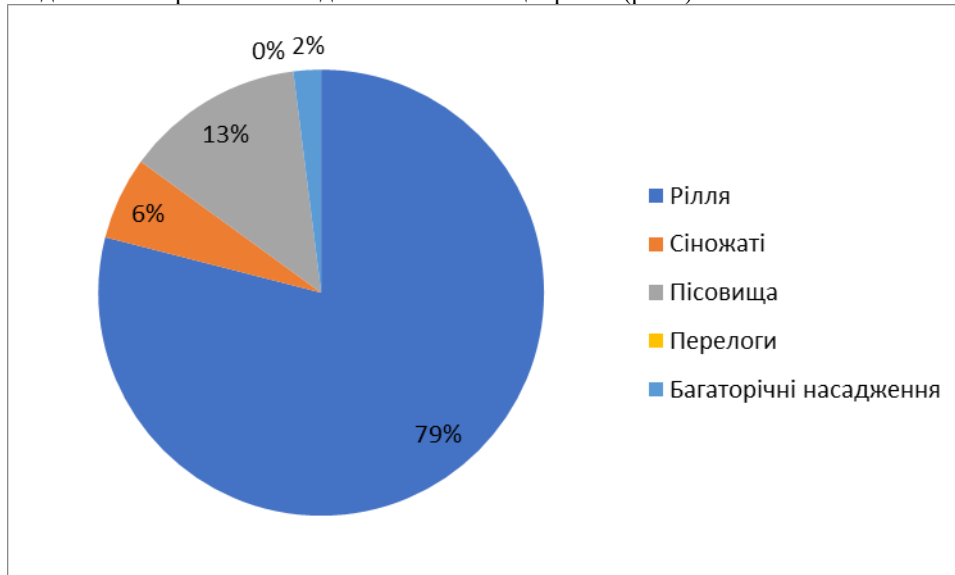

Рис. 1 Структура сільськогосподарських земель на 2020р.

Джерело: [10]

У період проведення земельної реформи в Україні змінюється склад та структура земельного фонду. У зв'язку з цим праця, капітал, наука, підприємницька діяльність природних ресурсів є особливо важливими в економічних відносинах, проте призводять до цілої низки екологічних, економічних та соціальних проблем, найважливішими серед яких є неефективне землекористування, необроблюваність земель, зниження рівня сільськогосподарського виробництва, відсутність реальної вартості земель, деградація, прояви водної та вітрової ерозії тощо [6]. До погіршення якості ґрунтів, зниження їх родючості призводять інтенсифікація землеробства, збільшення техногенного навантаження на земельні ресурси, безконтрольне застосування засобів хімізації в умовах низької технологічної культури та інші впливи. Головна причина полягає в тому, що інтенсивні технології сільського господарства увійшли в суперечність із функціонуванням екосистем, порушили природний кругообіг речовин та енергії в них. Отже, інтенсифікація використання земельних ресурсів з урахуванням екологічної складової є однією з основних проблем аграрної сфери.

Необхідність ефективного використання земельних ресурсів зумовлюється ще й тим, що вони забезпечують життєдіяльність населення держави, створюють сировину для переробної промисловості. Таким чином, земельні ресурси, а саме їх ефективне використання становить основу для продовольчої безпеки країни. Раціональне використання земельних ресурсів із застосуванням природоохоронних заходів не втрачає актуальності ніколи, тому що незалежність країни в сучасному світі, в першу чергу, визначається забезпеченістю продовольством, яке можна досягти лише тоді, коли буде забезпечено стале використання земельних ресурсів [7].

Земля, жива конкретна праця та виробничі фонди виступають як історично сформовані фактори, що доповнюють один одного. Не можна говорити про організацію засобів виробництва, праці та землі окремо, бо жоден цей фактор не може бути організований у відриві від інших і від процесу виробництва, у якому він (фактор) функціонує.

Вимога ефективного використання земель має в основному економічний характер, що походить з економічної функції землі. Під ефективним використанням земельних ресурсів розуміється досягнення максимального ефекту в здійсненні цілей землекористування з урахуванням корисної взаємодії землі з іншими природними факторами та при охороні землі в процесі використання як специфічної умови будь-якої діяльності та головного засобу виробництва у сільське господарство. Економічна ефективність використання землі у сільському господарстві – рівень господарювання на землі, що характеризується виходом продукції та розміром витрат за одиницю площі. Перед землекористувачами стоїть завдання забезпечити максимум виходу продукції з кожного гектара землі при мінімальних витратах на виробництво.

Важливими показниками ефективності використання земельних ресурсів аграрних підприємств є урожайність та валовий збір сільськогосподарської продукції (табл. 1).

Таблиця 1

Динаміка виробництва сільськогосподарської продукції (в розрізі основних видів культур)

Показники	Роки							Відхилення 2020р % до 2000 року
	2000	2005	2010	2015	2018	2019	2020	
Зернові та зернобобові								
ВЗ, тис.т.	24459	38015,5	39270,9	60125,8	70056,5	75143,2	64933,4	165,5
У,ц/га	19,4	26	26,9	41,1	47,4	49,1	42,5	119,1
ПП, тис га	12586,8	14605,2	14575,7	14640,9	14794,1	15291,9	15282,9	21,4
Олійні								
ВЗ, тис.т.	3664	5678,9	10033	16961,5	21439,7	22291,8	18501,1	404,9
У,ц/га	11,9	12,9	15,2	21	23	25,6	20,2	69,7
ПП, тис га	3084,9	4412,9	6588,6	8093,9	9027,3	8923,3	9006,9	192,0
Цукрові буряки								
ВЗ, тис.т.	13198,8	15467,8	13749,2	10330,8	13749,2	10330,8	9150,2	- 30,7
У,ц/га	176,7	248,2	279,5	435,8	508,5	461,1	416,2	135,5
ПП, тис га	747	623,3	492	237	274,7	221,3	220	-70,5
Овочеві								
ВЗ, тис.т.	5821,3	7295	8122,4	9214	9440,2	9687,6	9652,8	65,8
У,ц/га	112,3	157,1	173,6	206,1	214,3	214	207,4	84,7
ПП, тис га	518,6	464,4	467,8	447,1	440,3	452,4	464,9	10,4

Джерело: узагальнено авторами на основі [8,9,10]

Як бачимо з таблиці 1, аналіз виробництва продукції сільського господарства показав що серед досліджуваних культур тенденцію до зниження мають тільки цукрові буряки. На підставі проведених розрахунків, можна сказати про підвищення урожайності та збільшення посівних площ олійних культур.

Оцінка ефективного землекористування показує, що воно не може здійснюватися без урахування технологічних адаптерів - набору рекомендованих та нормованих способів окремих операцій, процесів, ефективних у конкретних умовах виробництва, що сприяють збереженню якості земель та навколишнього середовища в цілому.

В приведених умовах особливу актуальність представляють:

- пошук найрезультативніших напрямків використання земельних ресурсів сільськогосподарських організацій;
- уточнення сценарних досліджень з оптимізації застосування різних типів технологій;
- обґрунтування використання нормативних параметрів виробництва, які й мають стати визначальною умовою формування ефективності землекористування сільськогосподарських організацій.

В умовах недостатнього фінансування інноваційної діяльності у сільському господарстві спостерігається диференціація технічної та технологічної модернізації у розрізі господарств. Основними завданнями впровадження нових агропромислових технологій будуть:

- зниження витрат на виробництво продукції та виконувани роботи;
- зниження трудових витрат та покращення умов праці;
- підвищення прибутку та рентабельності конкурентоспроможної продукції сільського господарства

Технології отримання конкретної продукції з урахуванням основних ландшафтів товарного виробництва розраховані для досягнення заданих якісних та ринкових показників. Цільові техніко-економічні параметри включають рівні продуктивності та основних витрат виробництва - праці, енергії та фінансів. Враховуючи високу диференціацію аграрного виробництва на сучасному етапі, основні технологічні процеси розраховуються під ресурсні можливості товаровиробників різноманітні природні умови, виробничий рівень, професійний потенціал.

Впровадження нових прогресивних технологій, які вимагають нових підходів, дає можливість отримати та збільшити заплановані обсяги у сільськогосподарському виробництві, тобто підвищити обсяги сільськогосподарської продукції. Застосування того чи іншого виду технології при формуванні ефективного землекористування це своєрідна система виміру - через вивчення процесів, взаємозв'язків та тенденцій розвитку.

Постійна модернізація у тваринництві та рослинництві, зростання культури землеробства дозволяють скорочувати терміни проведення робіт та добиватися підвищення ефективності виробництва, у несприятливі роки.

Застосування сучасних технологій розглядається насамперед щодо рослинництва, тобто йдеться про застосування агротехнологій. Рослинництво можна зробити прибутковим при диференційованому виборі існуючих агротехнологій, оскільки частка непоправних енергетичних витрат у структурі собівартості сільськогосподарської продукції зростає.

Для кожної земельної ділянки необхідно застосовувати особливу оптимальну агротехнологію, яка визначається з урахуванням специфіки всіх результатів аналізу земель та агрохімічного обстеження, тобто через вивчення будови ґрунтового профілю, дослідження агро-фізичних та фізико-хімічних властивостей, водної, повітряної, теплового режиму та балансу. Таке обстеження та аналіз конкретних земельних ділянок

дають підстави для агротехнологічного планування, дані для розробки сівозміни, визначення однорідних земель та угруповання їх під конкретний рівень агротехнології.

Успішне вирішення завдань щодо покращення використання ґрунтів пов'язано з раціональною системою землеробства, що включає цілий комплекс агротехнічних, меліоративних та організаційно-економічних заходів, спрямованих на раціональне використання земель, відновлення, збереження та підвищення родючості ґрунтів, основними елементами якого є: запровадження та освоєння сівозмін; прийоми боротьби з ерозією ґрунтів та їх раціональну обробку; системи машин та добрив; організаційно-економічні та соціальні заходи.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі

Головний шлях підвищення економічної ефективності використання землі у сільському господарстві на даному етапі – послідовна інтенсифікація, що представляє собою зростання виробництва та споживання сільськогосподарської продукції для розрахунку людини з меншою земельною площею за рахунок найкращого її використання.

Література

1. Березіна Л. М. Актуальні проблеми використання ресурсів аграрних підприємств. Вісник Черкаського університету. Серія : Економічні науки. 2018. С. 12–21
2. Федорченко О. А., Ткаченко В. Г. Галузева спеціалізація та диверсифікація як чинник оптимізації структури підприємств аграрного профілю. URL: <https://cutt.ly/yY6hHHs>
3. Гросул В. А. Ресурси підприємства: теоретичне осмислення сутності. Бізнес Інформ. № 7. Харків, 2013. С. 236–242
4. Гуроров О. Оцінка земельних ресурсів та ефективності інвестицій : монографія. Харк. нац. аграр. ун-т ім. В.В. Докучаєва. Х., 2006. 368 с
5. Дворецький А. Методичний підхід до визначення соціально-економічної ефективності використання земельних ресурсів. Ефективна економіка. 2013. № 5. URL: <https://cutt.ly/EY3cofi>
6. Bahan N. «Economic, social and environmental features of use land resources in Ukraine and world». Green, Blue&Digital Economy Journal. Vol. 2 No. 1. Riga, Latvia : Baltija Publishing. 2021. P. 10–16
7. Мельничук Л. С. Ефективність використання земельних ресурсів сільськогосподарських підприємств. Сталий розвиток економіки. Міжнародний науково-виробничий журнал. 2015. №1. С. 135–140.
8. Статистичний збірник «Рослинництво України» за 2021 р. Державна служба статистики України. 2022. Київ, 183 с. URL: https://ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2022/zb/05/zb_rosl_2021.pdf
9. Статистичний збірник «Рослинництво України» за 2017 р. Державна служба статистики України. 2018. Київ, 222 с. URL: https://ukrstat.gov.ua/druk/publicat/Arhiv_u/07/Arch_rosl_zb.htm
10. Державна служба статистики України. URL: https://ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2019/sg/ppsgk/arh_ppsgk_u.html

References

1. Berezina L. M. Aktualni problemy vykorystannia resursiv ahrarnykh pidpriemstv. Visnyk Cherkaskoho universytetu. Seria : Ekonomichni nauky. 2018. S. 12–21
2. Fedorchenko O. A., Tkachenko V. H. Haluzeva spetsializatsiia ta dyversyfikatsiia yak chynnyk optymizatsii struktury pidpriemstv ahrarnoho profilii. URL: <https://cutt.ly/yY6hHHs>
3. Hrosul V. A. Resursy pidpriemstva: teoretychne osmyslennia sutnosti. Biznes Inform. № 7. Kharkiv, 2013. S. 236–242
4. Hutorov O. Otsinka zemelnykh resursiv ta efektyvnosti investytsii : monohrafiia. Khark. nats. ahrar. un-t im. V.V. Dokuchaieva. Kh., 2006. 368 s
5. Dvoretzkyi A. Metodychnyi pidkhid do vyznachennia sotsialnoekonomichnoi efektyvnosti vykorystannia zemelnykh resursiv. Efektyvna ekonomika. 2013. № 5. URL: <https://cutt.ly/EY3cofi>
6. Bahan N. «Economic, social and environmental features of use land resources in Ukraine and world». Green, Blue&Digital Economy Journal. Vol. 2 No. 1. Riga, Latvia : Baltija Publishing. 2021. R. 10–16
7. Melnychuk L. S. Efektyvnist vykorystannia zemelnykh resursiv silskohospodarskykh pidpriemstv. Stalyi rozvytok ekonomiky. Mizhnarodnyi nauково-vyrobnychy zhurnal. 2015. №1. S. 135–140.
8. Statystychnyi zbirnyk «Roslynnystvo Ukrainy» za 2021 r. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy. 2022. Kyiv, 183 s. URL: https://ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2022/zb/05/zb_rosl_2021.pdf
9. Statystychnyi zbirnyk «Roslynnystvo Ukrainy» za 2017 r. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy. 2018. Kyiv, 222 s. URL: https://ukrstat.gov.ua/druk/publicat/Arhiv_u/07/Arch_rosl_zb.htm
10. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy. URL: https://ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2019/sg/ppsgk/arh_ppsgk_u.html